

ընդամենին ժամանակագրութեան մէջ տեսնուող որ՝ Բասենցւոյ փոխուստն գրած էր ի 1770 թուին, մինչև Ղուկաս՝ որոյ կաթութեան ղեկոսութեան պատճառաւ էր Բասենցին իւր վեդարն ի ղլխարի փոխարկել, բազմել էր յԱթոռ 1780 թուականին, և ի 1796 վախճանել էր հարկւրամեայ, որպէս և տապանագիրն կասէ, Կերկեակ ութ ամօք՝ ի Թարստ յարկակիր, ազգին և տեղւոյն վեհարձանագիր, զոր և մահառիթ քուն Աստուածագիր, հարկւրամենի ամփոփեաց ի ղիր, և Յետ այսորիկ Չարմայր Մսերեանն ևս իւր Փարոսի մէջ գրել էր, թէ Կերսէսի ծնունդն սխալ եմ գրել, և թէ նորա անունն եղել է նախ Թէոդորոս, ևս ծերութիւնն ունենալով՝ այն երեցունց ևս գովելի աշխատասիրութիւնն պատուեցի իւր ռութեամբ, Վրիստոսի հրամանին հպատակելով որ ասել էր, թէ թոյլ տուք երիցուն ածիլ ի միասին:

Բայց նոյն լռութեան վարագոյրն կամ միմ աստ պատառել, որովհետեւ այլ է ժամանակ լռելոյ և այլ է ժամանակ խօսելոյ, մանաւանդ՝ որ որպէս ես, նոյնպէս և նա էր բազում անգամ արժանացած մտերմութեան Կերսիսի, և նորա արդի դիտաւորութիւնն է ճշմարտութեան յայտնվին: Ինչպէս Ափրեմ Աթուղի կոսին հարկ էր եղել երբեմն գրել թուղթ առ նախարարն Հ. գործոց կնեաղ Գոլցին Կերսէս Արհոյ անցելոյ մասին, նոյնպէս և ինքեան Կերսիսին հարկաւոր եղև գրել թուղթ առ նախարարն Հ. գործոց օտարագրի դաւանութեանց 1831 թուին՝ Յարութիւն վարդապետի Մամբարեան ի բանտարկութենէ Հաղբատու աղատութեան համար, յորում ի մէջ այ-

լոց բանից գրեալ էր, թէ իւր Կերսիսի ձեռնագրութիւնն եղել է ի սուրբն 12-միածին ի 1790 թուին:

Յետ քանի շաբաթուոյ յորժամ եկն Յարութիւն վարդապետն ի Վիշնեվ, և Կերսէս եցոյց նմա այս վերջին թղթոյ նախարարակն, յիշեց Ափրեմի պաշտօնավարութեան Կերսիսի ցուցակ կոչեցեալ կոնդակն և ասաց, թէ անգ գրեալ է 1794: Կերսէս Սրբազան Արհին պատասխանեց թէ այն Կանիէլի տուածն ի Չ. միւռնիս՝ զոր յիշէ Ափրեմ, չէր ձեռնագրութիւն, այլ վարդապետական իշխանութիւն, (միայն չղիակ մասնաւոր թէ ծայրագոյն, վասն որոյ և Կերսիսի կենսագրութեան մէջ՝ լռութեամբ անցուցի):

Իսկ միւս զանազանութիւններն՝ որ նշմարեալ է բարեմիտ և բանագէտ հեղինակն, նոյնպէս քաղցր էր ինձ և ցանկալի իմանալ, զուցէ սակաւատող բանիւր ի բաւախոհ լինել յաջողի հնար գտնել ի շինութիւն մտաց ազգասէր և ուսումնասէր ճշմարտասիրին:

ԵԵՐՈՒՆԻ ԳԱՐԻԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

1875, Մարտի 50

Ս. Պ. Բ. Բ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐԿՐԸ ԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

(Երբեմն լինել և վերջ)

Մասնաւոր հիւանդոսներ: — Խոտաճարակ անասունք՝ մանաւանդ պաճարականք ըստ մեծի մասին կնիթարկուած են որովայնի փքուռուցութեան, և փորոյ

փուշտի հետ ընկերացած կազալից ան-
մարմութեանն . զայդ հիւանդութիւնն
դարմանեն անուշադրիւ և մոխրաջրոյ
հետ խառնած որթոյ բարունակաց ջրիցն
գրկալաչափով անասնոց բերանն ածելով,
և մարմնոյ ջրալից մասունքն ծակելով *) :

Եւ յորքիկ յետագայ ներքոյ նշանակեալ
հիւանդութիւնքն մասնաւորապէս յան-
կարծակի վերայ հասանին միասմբակաց,
մանաւանդ ձիոց . որք են, մանրաթիկիւք
լի և մաղասաւոր թաղանթի բոլորակաձև
կամ ոլոռնաձև և տապաղին այտումն, որ
դրուագէ քմաց կամարն՝ կարմիր կամ ա-
րեան գոյն . փոքոյ թալուկն, անշարժու-
թիւն, և թասումն՝ որ է շնչառութեան
մի խառնակութեան անհանգիստ նշանա-
կըն, և պատճառէ գործարանաց արտա-
շնչութեան գործոյ մէջ մի ցնցումն և մի
չոր հաղ, և սա է շնչառութեան գոր-
ծարանաց զանազան հիւանդութեանց մի
տխտանշան : Չիոյ մարուկաց «*անգալ*»,
հիւանդութիւն, որ յայտնապէս կճանա-
չվի, երբ ձիւ կծորին իւրեանց քթովն մի
գնտաձև և սպիտակ նիւթ, և կունկնան
իւրեանց կլափի տակ պաշար, կհանգիւլին
և խլիւք, որ է հոսումն քթի մի կամ եր-
կու ծակից ելունդի կամ կեղի երեւութիւ,
և դրուագէ քթածակի միջնորմն : Ահան-
դիւլին և քոսք ձիոց՝ որ է հիւանդութիւն

կունկի զարգացմամբն հաստատուած
խորշային շարքի մէջ և է անցաւ . այդ
հիւանդութիւնն հաստատուած է ի ներ-
քոյ մորթոյ մարմնոյ աւշալից երակօքն կամ
բազմամեայ բորբոքմամբ ներքոյ նշանակեալ
մասանց կարծրանալովն, այս է, հիւթոց
շրջանաւոր հոսման կամ ընդմիջական
աչացաւոյ կարծրութեամբ, և յաճախակի
կազացմամբ ոտից ու անդամոց : Պարբ-
սնդաց (փաղայ) հարուածք, կարկամու-
թիւն ոտից, այտումն կոճից, ձեղքումն
սմբակաց, գորտնուկ և ըն . արդասիք են
այդ հիւանդութեան :

Պատմական և հասարակական քանոն-
դան :

Երկրագործութիւնն իբրև զիտութիւն
համարելով՝ զիւ շագ նոր է, իսկ իր-
բև արուեստ մտածելով՝ պէտք է տեսլ,
որ ընդհակառակն մարդկութեան որո-
րոցն բարձրացած էր դա՛ (այս ինքն է՝ շատ
հին է) . քանզի Եգիպտոսն գրաւոր պատ-
մութիւններէն շատ յառաջ ակոսված էր,
և ունէր ջրմուղս զանազան տեղիս ոռո-
գելոյ պատճառաւ : Եւ գետնափորից մէջ
եղած նկարչութիւնքն հաւանականապէս
կցուցանեն մեզ, եթէ հին Եգիպտացիք շատ
փորձ և կիրթ են եղած դաշտային ման-
րապատում տնտեսութեան մէջ . որով
այդ երկիրն նոյն իսկ Եբրահիմե ժամա-
նակն առատ հունձս ցորենոյ կպարգևէր :
Եբրայական նահապետք այն ժամանակին
առաւել պարապէին անասնաբուծու-
թեան՝ քան թէ երկրագործութեան,
թէպէտ և ասացաւ Խաչակին թէ՛ ի Պա-
ղեսալին միոյն հարիւր պիտի հնձես : Ընդ
հակառակն Եբրայեցիք այս երկրի մէջ
հաստատութիւն գտանելէն զինի՝ գոր-

(*) Թէպէտ Պ. հեղինակն որոշակի նշանակած
է այդ տկարութեան շարժառիթն, բայց Հայաս-
տանեայք ձիւդ գիտեն թէ զեռարջս առուստն
է (եօնջայ), որ պատճառէ զայդ ուռոցն, զոր
բժշկեն անկուշան ծակելով կամ բերանն փոյ-
տեայ գործիքով բացարած արշաւակի շրջնու-
ցանելով :

ծաղրեցին բաւականին տարածութիւն ունեցող մի երկրագործութիւն՝ որոյ վերաբերութեամբ Մովսիսական զիրք պատուական օրինաց շատ պատուէրս կամ յօդուածս։ Առնաստանի ամենահին բնակչաց (փելափաց) համար ասին, թէ նորա անտառաց մէջ խողիաղինով սրնունդ առած են, յետոյ Նդիպտացի և Փիւնիկեցի գաղթականութիւններ մուծեցդոցա երկրի մէջ ղերկրագործութիւնը, որ անշուշտ մի և նոյն ժամանակում զարգացաւ, ընդարձակեցաւ նոյնպէս և քաղաքակրթութիւնն. բայց այսու ամենայնիւ այդ արհեստն սակաւ ինչ կարաց իրեն զրաւել մատենագրաց ուշադրութիւնն. քանզի յունական զրականութեանց մէջ մի միայն կան երկու մատենագրութիւնք, ուր երկրագործութեան վերայ կան խորհրդածութիւնք. և այս մատենագրութիւնքն են՝ «Մշտատանք և ժամանակն», և այսօրիկ են միմեանք կամ քերթուածք Հեղիզի և տնտեսականք Քսենոփոնի։

Մ. յս քերթուածն Ատին հեղինակաց առաջին շատ շնորհ գտաւ. մէք կարող ենք ստանալ մեզ մի բաւական ծիշտ գաղափար՝ որպէս գտած են Հռովմայեցիք, կարդալով Ա. երգիլեայ մշակական երգերն, Ատտոնի շինական ծառքն, Քօլումելի և Ա. առօնի պարսաւադիտութիւնը, և Փալադիուսի համանուն քերթուածն, և շնորհ երկրագործութիւնն վերոյիշեալ մատենագրութեանց կանոնաւոր համառօտութիւնն էր։ Հռովմայ առաջին օրէնսդիւքն դաշնագիր եղին երկրի գործադրութիւնն պատուաւոր կացուցանել նոյն իսկ հողատէրերն աշխատեցուցանե-

լով մասնաւոր երկրագործութեանց մէջ։ Բայց երբ հանրապետական աշխարհաւարութիւն գանձա աշխարհի ի Հռովմառաւտօրէն բերին և դանձեցին՝ այնուհետեւ մեծամեծ կալուածատեարք կլանեցին փոքր կալուածատեարք ինչքն, գերեաց աշխատութիւնն տեղակալեց ազնուականաց աշխատանացն, ազարակատեղիք կառուցան կանգնեցան և եղին ամբաւ ամաւրաստունք, երկրագործութիւնն խոնարհեցաւ. և հետեւաբար Իտալիայն ստիպեցաւ իւր սնունդն ըստ մեծի մասին բերել Սիկիլիայէն և Եփրիկայէն կամ Նդիպտոնէն։ Մ. յս ստիպեց վերջին դարումն (475—1453) հաղիւ երկրագործութեան խընդիրն ծաղկեցաւ, և Աարոլուսի կանոնիկոսականաց մէջ բովանդակուած դաշտային տնտեսութեան կրթութիւնն կամ տեղեկութիւնն, վանականներով գործադրուած արօրագրութիւնն, և ուղղման այն աշխատանքն՝ որք մաւրիտական իշխանութեան ներքոյ կկատարվին Սպանիայի մէջ, և Իտալիայի մէջ Փոլօնիայի Վաւեսանիլիօ մատենագրութիւնն, և Նւրոպայի մէջ մի քանի տնկոց և շերամի խաչակրաց ձեռօք ներածութիւնն, վերջապէս այդ ամենայն՝ զոր յիշեցաք, վկայք էին մի ստոյգ՝ բայց ծածուկ կենաց, որ անշուշտ յոյժ անազան պիտի յայտնի լինէր և զարգանայր։ Ա. և նորա վերստին ծննդենէն զինի՝ կարճ միջոցաւ Իտալիայի մէջ երեւցան Քալուօի և Բառուօի մատենագրութիւնքն, որոց առաջինն առաջարկեց փոփոխել մշակութիւնն, ընդանիայի մէջ երեւցաւ Հեռսեռայի մատենագրութիւնը, Վերմանիայի մէջ Հեռսբաշի մատենագրութիւն, Ենդղիայի

մէջ յայտնեցաւ Փիթը - Հեռբեռի ծառ-
քըն, և փոքր ինչ յետոյ Վազխայի մէջ
իւրոյս եկն ձիթենեաց և քերոցաց (ծաղ-
կանց և բուսոյ ձմերոցաց) մշակութեան
թէատրոնն: Վազդիական երկրագործու-
թեան իբրեւ ուղղակի նպաստամատոյց կա-
րելի է համարել Սուլթի տեսութիւնը,
քանզի սա 1669ին հաստատեց օրինա-
դրութիւն անտառաց վերայ, 1754՝ սա
իւրեանց սահմանի մէջ ցորենոյ վաճառա-
կանութեան ազատութիւն ապրգւեց, և
յօտար աշխարհ տանելի վաճառացն իրա-
ւունքն շնորհեց: Սորանից զինի իւրոյս ե-
կին Ղուհամեղի և Ռոզիեռի տնտեսա-
գիտական գրուածքն, ապա երկրագործա-
կան ընկերութեան հաստատութիւնն,
ձիոց ծնուցանելոյ և սնուցանելոյ գեղե-
ցիկ դիւան. յետոյ կառուցան լիօնի և
Ալիօռի անասնաբուծական ուսումնա-
բանքն, Ռամբոյլէի ուսումնարանքն կանգ-
նեցան մարինոս ոչխարաց հօան և ձիոց
երամակն բազմացուցանելոյ նպատակաւ:

Մեր դարն տեսաւ վերջապէս հաստա-
տուած և բազմապատկւած երկրագործա-
կան ժողովս, և երկրագործութիւնն հաս-
տատելոյ ընտիր կաղապարս, որոց առա-
ջին հիմնադիրն է Պ. Մաշիօ:

Թարգմ. է Վազխայի

ՅՈՎ. ՀԱՆՆԷՍ ՎԱՐՆԱՊԵՏ ԵՐԵՄԵԱՆ

ՆԱԽԱԶԱՆԻՂ

ՕԳԵՐԵՐԸ ԵՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԳԵՐԶ

ԳԻՏԵԼԵՕՔ ԵՒ ԾԱՆՕԹՈՒԹԵԱՄԲԲ.

(ԵՐԵՄԵԱՆ)

Անկանոն կամ փոփոխական հօդեր կասուին
անոնք, որք կիշն երբեմն այս ինչ և երբեմն այն
ինչ ուղղութամբ, առանց կարենալոյ դնել հաս-
տատուն օրէնք մի անոնց ուղղութեան վերայ:

Միշին լայնութեան աստիճաններուն (1) մէջ
հօդերուն ուղղութիւնը շատ փոփոխական է. և
որչափ դէպ ի Բևեռ երթանք, այնչափ կաւեանայ
այս անկանոնութիւնը, և Սառուցեալ Գօտոյն տակ

(1) Լայնութիւնը կամ լայնութեանց աստիճանը
ասելով կիմացվին երեւակայեալ գծեր, որոնք գծուած
են երկրագնդի մակերեսուն վրայ, ցոյց տալու
համար թէ որ կէտին վերայ կգտնուի քաղաք մը կամ
երկիր մը: Տեղոյ մը երկայնութեան եւ լայնութեան
աստիճանները կիմացուին հասարակածին ու միջօ-
րէականին աստիճաններէն: Ամեն շրջանակ 360 աս-
տիճան կրածանուի: Բայց արեւստական գունտերու
վերայ, հասարակածին ու պոնոն միջօրէականին վե-
րայ միայն աստիճաններու բաժանումը կնշանակուի:
Առաջին միջօրէականին սկսելով (որ այլ եւ այլ տե-
ղեր կրնայ վիճել, բայց սովորաբար Բարթի աստղա-
գիտական դիտարանին միջօրէականը կառնուի իբրեւ
առաջին միջօրեայ) հասարակածը դէպ ի արեւելք
եւ դէպ ի արեւմուտք 180ական աստիճան կրածա-
նուի: Դէպ ի արեւելք նշանակուած աստիճանները
կասուին արեւելեան երկայնութեան աստիճաններ,
դէպ ի արեւմուտք նշանակուած աստիճաններն եւս
կասուին արեւմեան երկայնութեան աստիճաններ:
Պոնոն միջօրէականն ալ հասարակածէն դէպ ի հի-
սիս եւ դէպ ի հարաւ 90ական աստիճան կրածա-
նուի: Դէպ ի հիսիս նշանակուած աստիճանները հի-
սիսային լայնութեան աստիճաններ կասուին, դէպ ի
հարաւ նշանակուածներն ալ հարաւային լայնութեան
աստիճաններ: